

ILY NAGY ERŐFESZÍTÉSEK MIÉRT JÁRNAK ILY SZERÉNY EREDMÉNNYEL?*

EGY EMBERI JOGOKKAL FOGLALKOZÓ ÚJSÁGÍRÓNÓ TÖPRENGÉSEI

Emberi jogokkal foglalkozó újságíró vagyok. Ez a konferencia is jó alkalom arra, hogy egy olyan kérdéstről beszéljek, amely aggaszt engem is és másokat is, akik az emberi jogokkal foglalkoznak. Arról, vajon mennyire hatékonyan hasznosulnak azok a hatalmas emberi és anyagi erőforrások, amelyeket az emberi jogi tevékenységekre fordítanak. Hatással van-e az emberi jogi tevékenység a kormányok politikájára? Mit tesznek az emberi jogi szervezetek az újságírókkal együtt azért, hogy az emberi jogok megsértései széles körben ismertté váljanak? Milyen problémák mutatkoznak kettejük együttműködésében?

1994. április 6-án a repülőgépet, amelyen Ruanda elnöke és a szomszédos Burundi államfője utazott, rakétatalálat érte. Mindketten meghaltak. Néhány órán belül Ruanda hutu lakossága vérfürdőt kezdett a tuszi többség ellen, a nyár végére majd egymillió ember vesztette életét. A világ első reakciója a megdöbbenés volt. És a meglepődés. Honnan tört elő váratlanul ez a gyűlölet, honnan jött ez a népirtás? A válasz: sehonnan. Az emberek tudták, hogy jönni fog. Jó ideje készült, érlelődött. Jóval ama nap előtt, amikor egy incidens hatására elszabadultak az indulatok, és elkezdődött a szisztematikus öldöklés, elhangzottak figyelmeztetések, megjelentek riportok, a kormányok jelzéseket kaptak. De a figyelmeztetések nem számítanak hírnek. A figyelmeztetések nem tartoznak a hírszerkesztőket érdeklő sztorik közé. Többé senki sem tagadhatja – azok a kormányzatok sem, amelyek elkövetnek ilyeneket –, hogy napjainkban nagy számban fordulnak

elő jogsértések. A külföldi piacok utáni hajszában elfelejtődik sok, az emberi jogok védelmében vállalt kötelezettség. Az sem tagadható, hogy ezekről az eseményekről soha nem tudtunk annyit, mint napjainkban. Egyetlen más nemzedék sem kapott ilyen sok ismeretet, ilyen gyorsan, ilyen szemléletesen. Soha nem készült ennyi beszámoló minden egyes jogsértésről és minden országról, ilyen jól megírva és ennyire hozzáférhetően az emberek számára. Az emberi jogi szervezetek felbecsülhetetlen értékű munkát végeznek – nagyobb szükség van rájuk, mint korábban bármikor. Ám mégis, miért olyan csekély a hatása mindeme tudásnak? Minél többet tudunk, annál kevesebbet teszünk? A képek és a beszámolók túl felkavarók

volnának? Vagy éppen hogy nem eléggé felkavarók? Röviden, miért van az, hogy a szakértők egyre növekvő létszámú csoportja oly keveset ér el?

Nem könnyű a válasz ezekre a kérdésekre. Amikor harmincöt évvel ezelőtt megalapították az Amnesty International nevű szervezetet, a világ – ha szebb nem is, de – őszintébb volt. Az Amnesty ráértett valamire: arra, hogy a közönségnek arra van szüksége, hogy egyénekként és egyéni történetekkel azonosulhasson, és ha erre módja nyílik, a legmesszebbmenőkig hajlandó tenni értük. Ez a képlet valamikor a nyolcvanas években érvényesült leginkább, amikor az egyéni áldozatokért indított hadjáratok szerte a nyugati világban támogatók tömegeit vonzották. Amikor Safia Hashi Madart, egy huszonhat éves szomáliai biokémikust a kínzásokat követően 1989 tavaszán

* Elhangzott az Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet (COLPI), az *Index on Censorship* és az ENSZ Menekültügyi Főbiztoságának Budapesti Irodája által „Emberi jogok a médiában” címmel, 1997. július 11–12-én Budapesten rendezett nemzetközi konferencián.

váratlanul szabadon engedték, s a börtönigazgató dühösen kérdezte tőle, hogy lehet az, hogy ilyen sok barátja van Nyugaton, akik ezrével írtak levelet a szabadon engedése érdekében – ez személyes győzelem volt mindenkinek, aki valaha is tett az igazságtalanul bebörtönzöttek szabadságáért.

Harmincöt évvel később minden másként fest. A hidegháború befejeződése megváltoztatott jó néhány szabályt, az Amnesty International mellett pedig több száz, talán több ezer hasonló, nemzeti és nemzetközi szervezet jött létre, sok közülük kitűnő jelentésekkel tűnt ki. Míg a hetvenes évek végén egy esetről egy beszámoló született, ma öt, ami furcsamód megkönnyíti, hogy a külföldi szerkesztők figyelmen kívül hagyják őket.

Egy új beszámoló publikálása kínzásról, népirtásról, utcán csavargó gyerekekről egy atrocitásokkal teli világban önmagában többé már nem esemény. A tévé egyenesen a szobánkba hozza a mézárásokat. Ma a kérdés már nem az, vajon lehet-e szerezni fényképet a perui falusiak ellen a biztonsági erők által elkövetett vérengzésről, hanem hogy vajon helyes-e bemutatni a levágott fejeket, amint ott hevernek hosszú sorokban a piszkos utcán.

A hogy közeledik az ENSZ emberi jogok egyetemes nyilatkozatának ötvenedik évfordulója, az emberi jogok világában bizonyos válságjelek érzékelhetők, mivel, akárcsak a humanitárius segítség esetében, senki sem tudja biztosan, merre és hogyan tovább.

Az egyik irány az lehet, ha megnézzük az emberi jogi mozgalmak és a sajtó viszonyát. Az emberi jogi beszámolók alapos vizsgálatokra épülnek, és pontosak. Amin javítani kellene, az a médiában való terjesztésük és a határfokuk. Ahhoz, hogy célt érjenek, úgy kell megcsinálni őket, hogy megérintsék az embereket, hassanak az érzelmeikre. Az emberi jogi aktivistáktól éppoly sok munkát követel, hogy a beszámolók eljussanak a médiához, hogy a média elfogadhatóan és használhatóan találja azokat, mint amennyire pontosságra kell törekedniük a beszámolóikban. Mint tudjuk, a média nem mindig könnyíti meg ezt. Az emberi jogi csoportok pedig ritkán követik az erre vonatkozó alapszabályokat.

Az első, amit tudatosítanunk kell, hogy a tömegmédiának a legfontosabb információforrás a közönség számára. A közvélemény-kutatások folyama-

tosan azt mutatják, hogy az emberek túlnyomó többsége a külvilágról való ismereteit a televízióból szerzi, kisebb mértékben pedig a rádióból és az újságokból. De – eltekintve néhány tiszteletre méltó kivételtől – a legtöbb emberi jogi beszámoló nem a milliós nagyközönséget veszi célba, hanem az elit olvasók szűk körét, vagy az emberi jogi szakértők kis csoportját utcai forgalomba nem is kerülő elitkiadványokon keresztül.

Más problémák is vannak. Az emberi jogi témák táralását a nagy sajtóorgánumokban az utóbbi időben számtalan dolog befolyásolja: a külföldi tudósítók számának jelentős csökkenése, amely következtében nagyobb figyelem irányul a hazai ügyekre, az, hogy a média kevésbé támaszkodik az emberi jogi szervezetekre mint elsődleges hírforrásokra, az információs technológia fejlődése, valamint a médiaforrások globalizációja és standardizálódása, lásd a CNN-t.

Fel kell tennünk egy sor kérdést: hogyan és mely emberi jogi történeteket választja és szűri ki a média a versengő információk tömegéből, amelyek „híré” válhatnak? Hogyan továbbítják ezt az információt a közönségnek? És milyen hatást gyakorolnak ezek az információk a közönségre? Az egyetlen dolog, amelyet az emberi jogi szervezetek a saját technikáikkal, kapcsolataikkal és a prioritások felállításával közvetlenül befolyásolhatnak, az a kiválasztási folyamat. De ahhoz, hogy ezt elérhessék, sokkal több figyelmet kell szentelniük a tömegtájékoztatás egész folyamatának.

Újításokra van szükség, mivel – legalábbis az Észak iparosodott országaiban – a trend az emberi jogi szervezetek számára rossz irányba mutat. A felerősödött „csatornaverseny” a közönségért növekvő bezárkózáshoz és a helyi témák iránti elfogultsághoz vezetett a műsorkészítésben, ami együtt járt a nemzetközi témák mélyebb bemutatásának folyama-

A FELERŐSÖDÖTT „CSATORNAVERSENY” A KÖZÖNSÉGÉRT NÖVEKVŐ BEZÁRKÓZÁSHOZ ÉS A HELYI TÉMÁK IRÁNTI ELFOGULTSÁGHOZ VEZETETT A MŰSORKÉSZÍTÉSBE, AMI EGYÜTT JÁRT A NEMZETKÖZI TÉMÁK MÉLYEBB BEMUTATÁSÁNAK FOLYAMATOS CSÖKKENÉSÉVEL. EBEN A SZÉP, ÚJ MÉDIAVILÁGBAN AZ EMBERI JOGI ÜZENETEK A PERIFÉRIÁRA SZORULNAK, HACSAK AZ EMBERI JOGI SZERVEZETEK NEM KÉPESEK ÚJ KEZDEMÉNYEZÉSEKRE, HOGY ELÉRJÉK AZ UTCA EMBERÉT.

tos csökkenésével. Ebben a szép, új médiavilágban az emberi jogi üzenetek a perifériára szorulnak, hacsak az emberi jogi szervezetek nem képesek új kezdeményezésekre, hogy elérjék az utca emberét. Érdekes lesz megfigyelni, vajon az új brit kormány ama szándéka, hogy külpolitikájában jobban összpontosítson az emberi jogi kérdésekre, nagyobb médiafigyelmet eredményez-e.

Az emberi jogi szervezetek sok időt kell fordítsanak annak

kidolgozására, melyik a legjobb mód a média elérésére, hogy hatásosak legyenek az információik és a tudósításaik. Megemlítek néhányat a teendők közül. Jobb munkakapcsolatot kell kialakítaniuk a helyi újságírókkal, tanulmányozniuk kell a helyi és az országos média kapcsolatát, hogy maximális megjelenést érjenek el mindkettőben. Az információt a média stílusában kell továbbítani. És sztorikat kell adni, mivel a médiának mindenekelőtt jó történet kell, nem szükségképpen csak egy jó kérdés vagy téma. A tömegkommunikáción játszani kell, mint egy jó hangszeren, és úgy kell felhasználni, hogy az információátadásba lehetőleg belevigye az emberi jogi üzenetet is, Ez éppolyan fontos képesség, mint a tudósítás megírása. Egy olyan beszámolóval, amely kétezer-ötszáz emberhez jut el, akik a könyvespolcukra teszik, hogy majd máskor elolvassák, aligha térül meg a befektetett sok energia, tehetség és pénz. Még mindig él az az attitűd az emberi jogi közösségek elitistább részében, hogy az úgynevezett „múló média” csak második a sorban a nyomtatott beszámolóhoz képest. A helyzet azonban az, hogy nem elég megírni egy briliáns, pontos beszámolót, ha csak néhány ember olvassa el, és még kevesebb reagál rá.

Valóban itt az idő, hogy szemügyre vegyünk más – talán populárisabb – modelleket az emberi jogok világán kívülről. A választási kampányok

AZ INFORMÁCIÓT A MÉDIA STÍLUSÁBAN KELL TOVÁBBÍTANI. ÉS SZTORIKAT KELL ADNI, MIVEL A MÉDIÁNAK MINDENEKELŐTT JÓ TÖRTÉNET KELL, NEM SZÜKSÉGKÉPPEN CSAK EGY JÓ KÉRDÉS VAGY TÉMA. A TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓN JÁTSZANI KELL, MINT EGY JÓ HANGSZEREN, ÉS ÚGY KELL FELHASZNÁLNI, HOGY AZ INFORMÁCIÓÁTADÁSBA LEHETŐLEG BELEVIGYE AZ EMBERI JOGI ÜZENETET IS, EZ ÉPPOLYAN FONTOS KÉPESSÉG, MINT A TUDÓSÍTÁS MEGÍRÁSA.

például sokkal nyersebb sikereszközökkel élnek: a szavazatokért versengők elhatározták, hogy nyerni fognak. Módszereik nagyon különböznek az emberi jogi szervezetek próbálkozásaitól. Levelek tucatjait küldik szét, megszállják a tévét, házról házra járnak, beszédeket mondanak, megpróbálják meggyőzni a hallgatóságot. Visszahozhatja a közvetlenségnek ez a széruma a nagyközönségnek azt az érzést, amit akkor érzett, amikor például oly sok ember sietett csatlakozni az Amnesty Internationalhoz a hetvenes években, visszahozhatja annak megértését, hogy az emberi jogok nem olyan valami, ami másokkal történik messze tőlünk, hanem mindenkit érint? Ami-

óta az ENSZ fél évszázaddal ezelőtt közzétette történelmi jelentőségű deklarációját, az a feltevés, hogy ha az emberek eleget tudnak, ha a vizsgálat és a beszámoló minősége elég jó, ha az információ eljut a megfelelő emberekhez, akkor biztosan nem maradnak el az akciók sem. Ez a feltevés hamisnak bizonyult. Az emberi erőfeszítések egyetlen más területén sem túrnének el ilyen sovány eredményeket, mint amit ma tapasztalhatunk az emberi jogok terén. Talán most jött el a pillanat az emberi jogi mozgalom számára, hogy újra szembenézzon, foglalkozzon ezekkel a dolgokkal, és sok mindent újra-gondoljon.

(Fordította: Javorniczky István)